

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2025-35-10>

УДК 82.09:(821.111-31МЕР:159.947.2)(045)

РЕВУЦЬКА Світлана

Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського Криворізького національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-8969-1295>
revutsk@donnuet.edu.ua

ЛУК'ЯНЧУК Софія

Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського Криворізького національного університету
lukianchuk@donnuet.edu.ua

ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ В РОМАНАХ АЙРІС МЕРДОК

У статті розглядається проблема морального вибору людини в абсурдному світі на основі романів Айріс Мердок «Замок на піску» та «Дзвін». З'ясовано, що письменниця оперує такими основними концептами, як свобода як відповідальність, діалогічність свідомості та моральна не авторитарність. Мердок послідовно відстоює у художній формі ідею, що моральність – це форма бачення світу, де істина – досвід етичного поглиблення. Вона не пропонує системи – вона пише як людина, яка заплуталась, але не втратила гідності. Визначено, що попри різні сюжети, в обох романах постійно повертається до однієї ідеї: мораль – це не про правила, а про присутність, відповідальність, чесність із собою. І навіть ті герої, які не читають філософських і релігійних трактатів, іноді виявляються моральнішими за тих, хто вважає себе «моральною людиною». Тому герої часто дивні, розгублені, навіть смішні, але саме це робить їх справжніми..

Ключові слова: моральний вибір, дилема, моральність, ілюзорність, символізм.

REVUTSKA Svitlana, LUKIANCHUK Sofia

Mykhailo Tugan-Baranovskyi Educational and Scientific Institute of Economics and Trade of Kryvyi Rih National University

THE PROBLEM OF MORAL CHOICE IN IRIS MURDOCH'S NOVELS

Iris Murdoch's work has repeatedly been the subject of academic research, with researchers particularly attracted to the multi-layered nature of her works. Scholars analyze not only the philosophical subtext, but also the structure, genre, and symbolism. In other words, she does not simply use philosophical concepts in her texts, but creates an artistic space where these concepts can live, argue, and even fail. This article deals with the problems of moral choice in an absurd world based on Iris Murdoch's novels "The Sandcastle" and "The Bell". The purpose of this research is to outline the problems of moral choice in an absurd world on the examples of Iris Murdoch's novels "The Sandcastle" and "The Bell". It is found out that the writer operates with such basic concepts as freedom as responsibility, the dialogical nature of consciousness, and moral non-authoritarianism. In artistic form Murdoch consistently defends the idea that morality is a way of seeing the world where truth is an experience of ethical deepening. She does not offer a system — she writes as a person who is confused but has not lost her dignity. In the process of analyzing the works, it is clarified that the writer raises issues of fear of the truth, dishonesty to oneself, responsibility for others, and the impossibility of making ideal and moral choices. The problem of escape is observed in both novels: escape from duty, from love, from understanding oneself and one's needs. Despite different plots, both novels constantly touch one idea: morality is not about rules, but about presence, responsibility, and honesty with oneself. The author demonstrates that for highly spiritual actions one does not need to be a religious or "ethically decent" person, honesty with oneself is enough. Therefore, the characters are often strange, confused, even comical, but this is what makes them authentic.

Key words: moral choice, dilemma, morality, illusory nature, symbolism.

Стаття надійшла до редакції / Received 17.08.2025

Прийнята до друку / Accepted 30.09.2025

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Події ХХ століття – війни, революції, ідеологічні катастрофи – дали нове дихання літературі, в центрі якої стали нові складні переживання особистості. Провідною ідеєю такого переживання стає моральний вибір, що перетворюється на ключову художню і філософську проблему. Усе це спричинило те, що слово письменників перестало бути лише художнім вираженням – воно перетворилось на інструмент зображення болю, сумнівів, спротиву людини. У ХХІ столітті суспільство знову наближається до подібних, а то й ще жорсткіших умов співіснування, де особистість знову стикається із нестабільністю, швидким прийняттям рішень, сумнівами і складним моральним вибором. У такий час загальноприйняті поняття добра і зла (особливо на війні) набувають нових орієнтирів і психологічних обумовленостей.

У творах британської письменниці та філософа Айріс Мердок моральні дилеми особистості в умовах абсурдного буття є центральними проблемами творів. Її романи «Замок на піску», «Дзвін» порушують питання відповідальності, свободи та наслідків прийнятих рішень, і з огляду на виклики сучасних подій, потребують переосмислення.

Аналіз досліджень та публікацій

Творчість Айріс Мердок неодноразово ставала об'єктом наукових досліджень, насамперед дослідників приваблює багатшаровість її творів. Науковці аналізують не лише філософський підтекст, а й

структуру, жанр, символіку. Тобто вона не просто використовує філософські концепції у своїх текстах, а створює художній простір, де ці концепції можуть жити, сперечатися й навіть зазнавати поразки.

Так, А Матійчак наголошує на тому, що структура романів Мердок не просто «включає» філософські ідеї – вона формально на них спирається та присутня багаточисельність жанрової конструкції. Тобто йдеться про використання діалогічних жанрів – таких як діатриба, симпозіон, солілоквиї, що створює враження, ніби читач постійно перебуває в просторі мислення, де кожна репліка – запрошення до дискусії. Тому у межах одного тексту одночасно працюють елементи античного діалогу, притчі, казки, філософської бесіди. Така мішанина не є хаотичною – вона впорядкована авторським задумом, тобто дозволяє читачеві побачити, як філософія оживає у звичайних побутових ситуаціях. [2, с.27 – 35].

Інший аспект, який активно аналізують дослідники, – це діалогічність. В цьому контексті варто згадати дослідницю О. Алісеєнко, яка аналізує, що діалогічність творів Мердок має не лише формальну, а глибоку онтологічну природу – тобто, вона не просто «є способом письма», а способом мислення та поняття «діалог» виходить за межі мовної комунікації. В романах Мердок діалог є способом існування героя. Герой не просто розмовляє – він всередині діалогу перебуває постійно: із собою, з текстом, з моральною дилемою, з уявним читачем. Тому мораль у Мердок не подається у вигляді правил, вона виростає зі слів і вибору. [1, с.15 – 20] В її прозі діалог стає не просто способом комунікації між персонажами – це розгортання ідей, етичних позицій, світоглядів. Це також підтверджує й британський дослідник Пітер Дж. Конраді, який у своїй масштабній біографії Iris Murdoch: A Life пише, що кожен персонаж у її текстах – голос всередині моральної суперечки. Тому він акцентує увагу на цій «інтелектуальній багатоголосності». «Це не просто сюжет, – пише Конраді, – це рух думки через дійство, де герої самі не знають, чи вони вигадали філософію, чи вона вигадала їх» [6, с. 35].

Також, Г. Клименко звертає увагу на психологічний аспект творів письменниці, О. Левченко досліджує інтертекстуальну взаємодію, Н. Міронова робить спробу аналітичного огляду вітчизняних праць щодо творчості А. Мердок.

Формулювання цілей статті

Мета роботи – окреслити проблеми морального вибору людини в абсурдному світі на основі романів Айріс Мердок «Замок на піску» та «Дзвін».

Виклад основного матеріалу

Питання психологічної дилеми персонажа закладено Айріс Мердок уже у назві роману «The Sandcastle» українською – «Замок на піску». Такий вислів дає окреслення нездійсненності, нереалізованості мрій і фантазій, що само собою викликає глибокі переживання. У центрі роману стоїть історія середньостатистичного вчителя, який опинився в складних умовах морального вибору – неоднозначного і водночас невідворотного. Авторка не малює чорно – білий світ, де правильно означає добре, а неправильно – зло. Її етична система набагато тонша та багатогранніша, адже в ній головним є питання першопричини й наслідків переживань і вчинків, а не оцінювання дій персонажа. Загалом, щодо зображення характерів персонажів і філософського світогляду, письменниця стверджувала, що має власні філософські думки, які й відображає у романах: «I suppose I have certain philosophical ideas about human life and character, and that these must somehow find expression in my novels» [5, с.184].

Головний персонаж Біл Мор чітко усвідомлюючи свою соціальну роль шкільного вчителя, батька і чоловіка, опиняється перед вибором: залишитись у вже вичерпаному шлюбі або піддатись пристрасі до молодої художниці Рейни. При цьому він усвідомлює, що його сьогоднішня роль у життя є результатом його ж праці. З моменту зустрічі з Рейни в його душі розпочинається не романтична історія, а глибока етико-моральна драма. Цей конфлікт не зводиться до банального вибору зрадити чи ні, питання в іншому – втраті соціального статусу, зраді моральних цінностей тощо. Як влучно формулює В. Савчук: «вибір Мора – не між двома жінками, а між відповідальністю і самообманом». [4, с.81]. У монологах авторка підкреслює його драму питаннями, які Біл Мор постійно ставить перед собою, у яких відчувається внутрішній розпач і сум'яття: «Was he to destroy everything he had built, for what? For desire? For some strange thirst? He had built his house brick by brick, maintained the walls even when they seemed to be falling down — and now, was he the one to put a bomb under it? [8, с.261]. Ця сцена показує, що Мор не намагається виправдатись. Він розуміє, що ніяка пристрась не знімає відповідальність. В момент, коли Мор зустрів Рейн він зрозумів, що життя, яке він побудував – фальшиве, тобто це і є його «замком на піку». Саме в цьому і є трагізм ситуації: Мор не хоче зла нікому, проте розуміє, що будь – який його вибір стане болем для когось іншого і для нього самого.

Інша моральна дилема розгортається у моменті, коли Мор отримує можливість балотуватися в парламент, але все ускладнюється його романтичним почуттям до Рейн. В той же час, його дружина, Нен, виступає проти політичної кар'єри чоловіка, вважаючи це нестабільним вибором, що може зашкодити родині. Мор опиняється перед вибором: реалізувати свої амбіції або віддатися почуттям до молодої художниці Рейн, що загрожує руйнуванням сім'ї та репутації. В цій ситуації він має внутрішній параліч – він усвідомлює свою безвільність, але не має сили змінити ситуацію. Політика вимагає від нього публічності, а роман – щирості, і він губиться між цими сторонами.

У ролі батька Біл Мор також постає, як досить романтична особа, яка не здатна оцінити їх здібності об'єктивно і досить легко піддається впливу інших осіб, зокрема Деймонта. З іншого боку, Мор глибоко переймається майбутнім своїх дітей, особливо доньки Фелісіті. Він прагне забезпечити їй кращу освіту та можливості, ніж ті, які передбачає його дружина. Так, у розмові з колишнім директором школи, Демойтом, коли обговорюється потенціал Фелісіті, Мор повністю погоджується зі словами Демойта: «Oh, what rot, Mor!» he said. 'You don't seriously mean that you're going to let Felicity leave school? She's just slow at developing. After a year or two in the Sixth Form she'll be a different person. She ought to go to a university. Even if she couldn't get into Oxford or Cambridge, she could go to London. Give the girl a chance, for heaven's sake. Or would you rather see her as a little secretary reading the fashion magazines. [8,с.130]. Тому, цей діалог підкреслює прагнення Мора дати своїм дітям кращі перспективи, навіть якщо це суперечить поглядам його дружини, він говорить, що мріє про те, щоб його дочка змогла реалізуватися в житті і працювала не секретаркою якогось боса, а сама було босом. Він не хоче помічати того, що його діти не вундеркінди, а залежні від містики і відьомських ритуалів. Подібна ілюзія інтелектуальних можливостей стосується і сина, однак у цьому випадку через спогад свого дитинства він визнає, що у Дональда ніколи не спостерігалось високих інтелектуальних запитів. Тож, певною мірою і в ролі батьківства у Біла Мора відбувається руйнація «замку на піску».

Особливу роль у цьому моральному трикутнику відіграє Нен – дружина Мора. Її образ не є другорядним, адже вона виступає не фоном для дилеми, а є самостійним моральним центром. У діалозі, який відбувається після зізнання чоловіка, вона вимовляє фразу, що точно підсумовує її силу й прозорливість і жіночу мудрість: «You think I didn't know? Of course I knew. I just waited — because I knew you would fail. That's not pity. That's knowledge. And knowledge hurts more [8,с.293]. Вона залишає за чоловіком чоловіче право виявлення сили духу і вибору. Нен є уособленням жіночої зрілості, адже в ній розвинена не просто інтуїція а глибоке знання психіки чоловіка. В її мовчанні й очікування його зізнання наповну розкривається її сильний характер. Вона не влаштовує істерики, але й не намагається врятувати те, що вже розвалюється. Коли Мор намагається повернути все в норму, не маючи чіткого усвідомлення, навіщо – Нен говорить: «I can't fight anymore for something that's already falling apart. If you're going, go now. But don't come back later and say I tried to stop you. [8, с.295]. Ці слова свідчать про те, що дружина розуміє більше, ніж показує, і страждає глибше, ніж дозволяє собі виявити. Після цих слів будь-які виправдання чоловіка виглядають блякло. Однак, наприкінці твору читач бачить іншу Нен – сповнену страху і відчаю, що й штовхає її на негідні вчинки.

Рейн, навпаки, спершу виглядає як типова невинність – молода, творча, спонтанна і романтична особа, яка широко захоплюється красою природи. Проте з розвитком сюжету вона виявляється складнішим персонажем, в житті якої також є свій світ ілюзій і нереалізованості. Вона не просто втручається у життя Мора – вона змінює його, показуючи, наскільки хиткою є його «етика та пристойність». Вона не знає, як правильно вчинити – залишитися із одруженим чоловіком чи піти, але насправді – вона не намагається залишитись, здається, її цілком задовольняє її спосіб життя, усамітненість і невисокі прагнення. Тільки після того як ситуація загострюється і ніби то вона дізнається реальність, Рейн, попри можливість впливати, відходить убік з такими словами: «You would be happy with me for a short while, but then what would happen? It's all dry sand running through the fingers. I can wander about the world and where-ever I go I can paint. If we were together my work would continue. But what about yours? Would it in the end satisfy you just to be with me? Would you be able to write and to go on writing? If you had really wanted to write as much as I want to paint you would have written by now, you would have found the time somehow, nothing would have stopped you. [8, с.324]. Ці слова звучать як «холодний душ». У них – усвідомлення свого місця і, можливо, саме Рейн виявилась наймудрішою з трьох. Вона не бореться, але не й тікає. Її рішення – піти є завершенням дилеми. Саме вона розриває цей ілюзорний трикутник, у якому застряг Біл Мор.

У її словах розуміння ситуації більше, аніж у Мора, адже вона розуміє не лише силу почуттів, а й їх скороминущість, що, зрештою, переросте в буденність. Все частіше вона ставить питання майбутнього: «I do understand. I had just not realized that I was wrecking your whole life. I see it all quite differently now. I see your children, I see your ambitions. You love me, yes. But you wouldn't really forgive me for having deprived you of so much. And I would not forgive myself for doing so. [8,с.323]. Для обох закоханим почуття стають тим ілюзорним світом, в якому вони прагнуть жити, але він виступає цілковитою протилежністю реальному, тож можна говорити про почуття, як способі втечі від реальності.

І тут постає питання, яке залишає відкритим Мердок для своїх читачів: чи справді Рейн була щирою? Чи вона просто від самого початку грала свою гру? І якщо так – хто вона: моральний антагоніст чи єдиний, хто чесно сказав правду?

Можна сказати, що роман – це філософський трактат про безглуздість життя, в якому, попри все, людина шукає сенс через відповідальність, навіть якщо результатом стане лише красива руїна.

Роман Айріс Мердок «The Sandcastle (Замок на піску)» показує моральний вибір як процес нерациональний, болісний і ніколи не ідеальний. У ньому немає переможців, але саме ця непереможність і є проявом моральної складності. Вибір Мора – це не акт зради чи любові, а спроба жити інакше, хоча й через взагалі неприємний шлях зі сторони моралі. Його моральна дилема не в тому, щоб обрати жінку, а в тому, щоб перестати себе обманювати. Саме тому роман закінчується не катарсисом, а нерозв'язаністю. А ось поведінка Рейн видається найчеснішою та найдорослішою позицією у трикутнику, чого не можна сказати про

поведінку Нен. Вона хоч і має мудрість та внутрішню силу, завжди знає й вправно аргументує що і як робити, у цій ситуації виявляється зовсім не готовою до вирішення проблеми: вона максимально довго закриває очі на зраду, щоб завдати нищівного удару. Айріс Мердок показує, як легко втратити себе – і як важко залишитись людиною в ситуації, де кожен вибір не здається правильним. Тому і піщаний замок стає образом самого життя – крихкого, тимчасового, але не позбавленого сенсу та з правом вибору. Бо ми всі – будівельники піщаних замків і знаємо, що їх змие хвиля, але все одно – будуємо.

В іншому романі «The Bell (Дзвін)» письменниця розкриває глибокий конфлікт між високими моральними ідеалами і реальністю людських емоцій, страхів, тілесності й недосконалості. Мердок показує, як важко залишитись вірним принципам у світі, де моральність – це не константа, а виклик.

Центральний конфлікт – між ідеалом і життям – розгортається через долі кількох персонажів, зокрема Майкла та Дори. Майкл Мід – лідер релігійної Імберської громади. Він щиро прагне жити відповідно до християнських ідеалів: любові, смирення, духовної чистоти. Але його минуле і гомосексуальні почуття до юного Ніка – не зникають. Він намагається подавити власну натуру, бажання тобто зробити з себе «моральний ідеал», але реальність виявляється сильнішою. В одній із ключових сцен Майкл, залишившись на самоті після приниження, усвідомлюючи власний страх: «I have prayed all my life to love people as God would have me love them. But now I see that I fear them. I fear myself in them [7, с.202]. Помітною є не просто релігійна тривога. Це – розпач людини, яка хоче бути хорошою для всіх, але не здатна подолати себе. А. Мердок показує, як духовна ідея – навіть найблагородніша – може стати пасткою, якщо вона суперечить природі людини.

А ось з іншого боку знаходиться Дора Грінфілд – яскрава, суперечлива, але «жива» героїня. Вона не прагне бути духовною, не прагне брати аскези. Вона хоче бути собою – навіть, якщо це спонукає збрехати, втекти або зіпсувати стосунки. Вона має стосунки з Поллом, який уособлює холодну, контролюючу інтелектуальність. Він завжди говорить мовою обов'язку, а не почуттів, тому вона вирішила від нього втекти. На що Полл, мав свою думку: «You must go back. There is no point in behaving like a little girl. You must finish what you have begun. [7, с.84]. Тобто, Полл – один із тих «ідеальних» людей, які не здатні бути «живими». Його стосунки з Дорою це постійний тиск. І хоча спершу здається, що Дора – слабка, легковажна та співзалежна, згодом ми бачимо її моральне дорослішання. Тому Дора не перетворюється на ідеальну дружину чи героїню. Але вона чесно проходить шлях від втечі до відповідальності. Саме вона, не маючи релігійного підґрунтя, зрештою діє найбільш щиро відносно себе: «I kept thinking I wanted to be better. But it turns out I just can't be false. [7, с.142].

У сцені підйому дзвона Дора не просто проявляє ініціативу, а вона бере на себе відповідальність, на яку не наважився жоден з «морально чистих» героїв. Її мотиви взагалі прості – зробити те, що вважає правильним, навіть якщо це виглядає безглуздо. Це виглядає як спроба бути чесним з самим з собою: «I knew I'd mess it up, but I went anyway. It was honest. Perhaps that's the point of doing foolish things honestly [7, с.271]. Цей епізод у романі є переломним. Дора, яка весь роман тікала, бентежилась, сміялась і плуталась – ось тут проявляє внутрішню цілісність. Її вчинок – не «правильний» для суспільства, але він справжній і чесний у її вимірах і морально-етичних категоріях. І в цьому є головний контраст між ідеалом і реальністю: не той сильний, хто живе за правилами, а той, хто діє щиро.

Падіння дзвона в озеро – важливий символ у романі. Спочатку вважалося, що дзвін це як сакральний об'єкт, носій «вищої» сили. Дзвін планують підняти, як акт відновлення духовного порядку. Але коли це робить не духовний лідер, не сильний чоловік, а розгублена Дора – дзвін падає: «It fell with a dull thud, as if no one had ever expected it to ring [7, с.272].

Після падіння дзвону розв'язується трагедія. Нік, молодий і вразливий хлопець, гине. Обставини його загибелі не до кінця з'ясовані. Найстрашніше та найболючіше, це тиша, яка настає після цього. Майкл залишається з почуттям провини та його молитви більше не звучать як переконання, а як крик душі: «I prayed for light, but darkness came. And now I see — that too was an answer [7, с.351]. Виходячи з цього можна зробити висновок, що ідеал не дав йому сили, але темрява дала розуміння. Це усвідомлення звучить, не як відчай, а як болісне прозріння. Це і є філософія Мердок: тільки через падіння ми можемо знайти себе.

У романі «The Bell (Дзвін)» конфлікт між духовним і тілесним, між релігійними ідеалами та реальними бажаннями проявляється в героях Майкла і Дори. Дора, яка на початку здавалася безвідповідальною, виявляється єдиним героєм, здатним до щирої дії. Її вчинок – спроба витягти дзвін – має не лише сюжетне, а символічне значення: дзвін не дзвонить, і це стає етичною метафорою про фальшивість ідеалів, які не відповідають дійсності. Символіка озера та самого дзвона є наскрізною метафорою. Майкл, Дора, Нік і навіть Полл, проходять через момент, коли реальність показує правду їхніх уявлень про себе. І саме в момент, коли герої припиняють бути «моральними зразками» – вони стають людьми.

Висновки з даного дослідження

і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Айріс Мердок – одна з авторок, яка не трактує мораль як «добро проти зла», як якийсь чорно-білий поділ. Її твори це етичні лабіринти, де добро часто ховається за дурістю, а зло – за чесністю. Моральність в її творах не абстрактним ідеалом, а тонкою ниткою рішень, яка плутається з бажаннями, страхами, спробами сподобатися або втекти.

Було з'ясовано, що письменниця оперує такими основними концептами, як свобода як відповідальність, діалогічність свідомості та моральна не авторитарність. Мердок послідовно відстоює у художній формі ідею, що моральність – це форма бачення світу, де істина – досвід етичного поглиблення. Вона не пропонує системи – вона пише як людина, яка заплуталась, але не втратила гідності. І саме тому її герої живі: вони не «моральні» – вони справжні.

У романі «The Sandcastle (Замок на піску)» моральний конфлікт зосереджений довкола Білла Мора, який стоїть перед вибором між політичною кар'єрою, коханням і відповідальністю перед родиною. Зрештою, його коливання й ухиляння від чітких рішень підводять до висновку, що не вибір – це теж моральна поразка. Водночас образ Рейн продемонстрував внутрішню етичну зрілість і чесність перед собою, що є контрастом з головним героєм.

Айріс Мердок порушує проблеми страху перед правдою, нечесності до себе, відповідальності за інших і неможливості ідеального та морального вибору. Проблема втечі наявна в обох романах: від обов'язку, від кохання, від розуміння себе і своїх потреб. Попри різні сюжети, в обох романах постійно повертається до однієї ідеї: мораль – це не про правила, а про присутність, відповідальність, чесність із собою. Письменниця доводить, що для високодуховних вчинків не потрібно бути релігійною чи «етико-пристойною» особою, достатньо чесності з собою. Тому герої часто дивні, розгублені, навіть смішні, але саме це робить їх справжніми. Вони не вміють тримати високий пафос, не вміють «бути моральними» на показ – але іноді в найслабший момент роблять найсильніший вибір. Моральний вибір у романах Айріс Мердок – це не вибір між добром і злом, спроба людини подивитись на себе без ілюзій.

Література

1. Алісеєнко О. Особливості художнього простору та часу в романі мердок «The nice and the good»: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Дніпропетровськ, 2001. с. 15–20. 1
2. Матійчак А. «Філософський роман як літературний феномен: Айріс Мердок». Літературознавчі обрії. 2021. №38, с. 27–35.
3. Міронова Н. М. Рецепція творчості Айріс Мердок в українському літературознавстві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2023. Вип. 60(2). С. 116–123. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2023_60\(2\)_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2023_60(2)_29).
4. Савчук В. А. «Тіло і духовність у прозі Айріс Мердок». Наукові записки. Філологія. 2020. Вип. 182, с. 75–83.
5. Byatt A.S. Degrees of Freedom. The novels of Iris Murdoch. Chatto and Windus.– L., 1965. – 225 p
6. Conradi P. Iris Murdoch: A Life. London : HarperCollins, 2001. 706 p.
7. Murdoch I. The Bell. London : Vintage Classics, 2004. 352 p.
8. Murdoch I. The Sandcastle. London : Vintage Classics, 2001. 352 p.

References

1. Aliseienko, O. (2001). *Osoblyvosti khudozhnoho prostoru ta chasu v romani Merdok "The Nice and The Good"* [The Peculiarities of Artistic Space and Time in I. Murdoch's Novel "The Nice and The Good"] (Extended abstract of candidate's thesis). Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk National University [in Ukrainian]
2. Matiichak, A. (2021). *Filosofskyi roman yak literaturnyi fenomen: Airis Merdok* [Philosophical Novel as a Literary Phenomenon: Iris Murdoch]. *Literaturoznachchi obrii – Literary Horizons*, 38, 27–35 [in Ukrainian]
3. Mironova, N. M. (2023). *Retsepsiia tvorchosti Airis Merdok v ukrainskomu literaturoznavstvi* [The Reception of Iris Murdoch's Work in Ukrainian Literary Studies]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia – International Humanitarian University Herald. Philology*, 60(2), 116–123 [in Ukrainian]
4. Savchuk, V. A. (2020). *Tilo i dukhovnist u prozi Airis Merdok* [Body and Spirituality in Iris Murdoch's Prose]. *Naukovi zapysky. Filolohiia – Research Bulletin. Series: Philological Sciences*, 182, 75–83 [in Ukrainian]
5. Byatt, A. S. (1965). *Degrees of Freedom. The novels of Iris Murdoch*. London: Chatto&Windus [in English]
6. Conradi, P. (2001). *Iris Murdoch: A Life*. London : HarperCollins [in English]
7. Murdoch, I. (2004). *The Bell*. London: Vintage Classics [in English]
8. Murdoch, I. (2001). *The Sandcastle*. London: Vintage Classics [in English]